

Praha 1278 - sídelní město železného a zlatého krále

HUBERT JEČNÝ

Datum významné historické události je v podstatě jen mezníkem v nepřetržitém toku událostí, které měly svoje příčiny a svoje důsledky. Mezníkem je i rok, kdy na Moravském poli padl Přemysl Otakar II. Vládl na území, které se rozkládalo od Krkonoš až k Jadranu a panovat v tak velikém státě se nepodařilo žádnému z jeho přemyslovských předků. Psali o něm soudobí kronikáři daleko za hranicemi země, zpívali o něm minnesängři. Jeho dvůr se hlásil k rytířským ideálům, zprávy zaznamenávají honosnost jeho slavností a turnajů. Za vnějším leskem a slávou lze však z pramenů vyčíst, že jeho údělem bylo stát v čele složitých společenských poměrů; jako vladař musel řešit problémy, splétané z různých proudů politických, hospodářských, vojenských i náboženských. Postavení v čele největšího a nejmocnějšího státu ve střední Evropě ho zavléklo do víru širší evropské politiky. Událostem se snažil čelit s přehledem, se značnou energií usiloval o jejich usměrnění podle svých představ a vůle; v tom byla jeho velikost, která mu vynesla titul krále železného a zlatého.

Přes všechnu svou snahu nebyl s to udržet spád událostí, jež měly hlubší příčiny než válečné a politické děje popisované kronikáři. Zdá se být až symbolické, jak zůstává ležet osamocený na válečném poli, nenáviděný i obdivovaný a stížený klatbou.

Příčinami, které Přemysla II. dovedly k těmto koncům, byly základní změny v his-

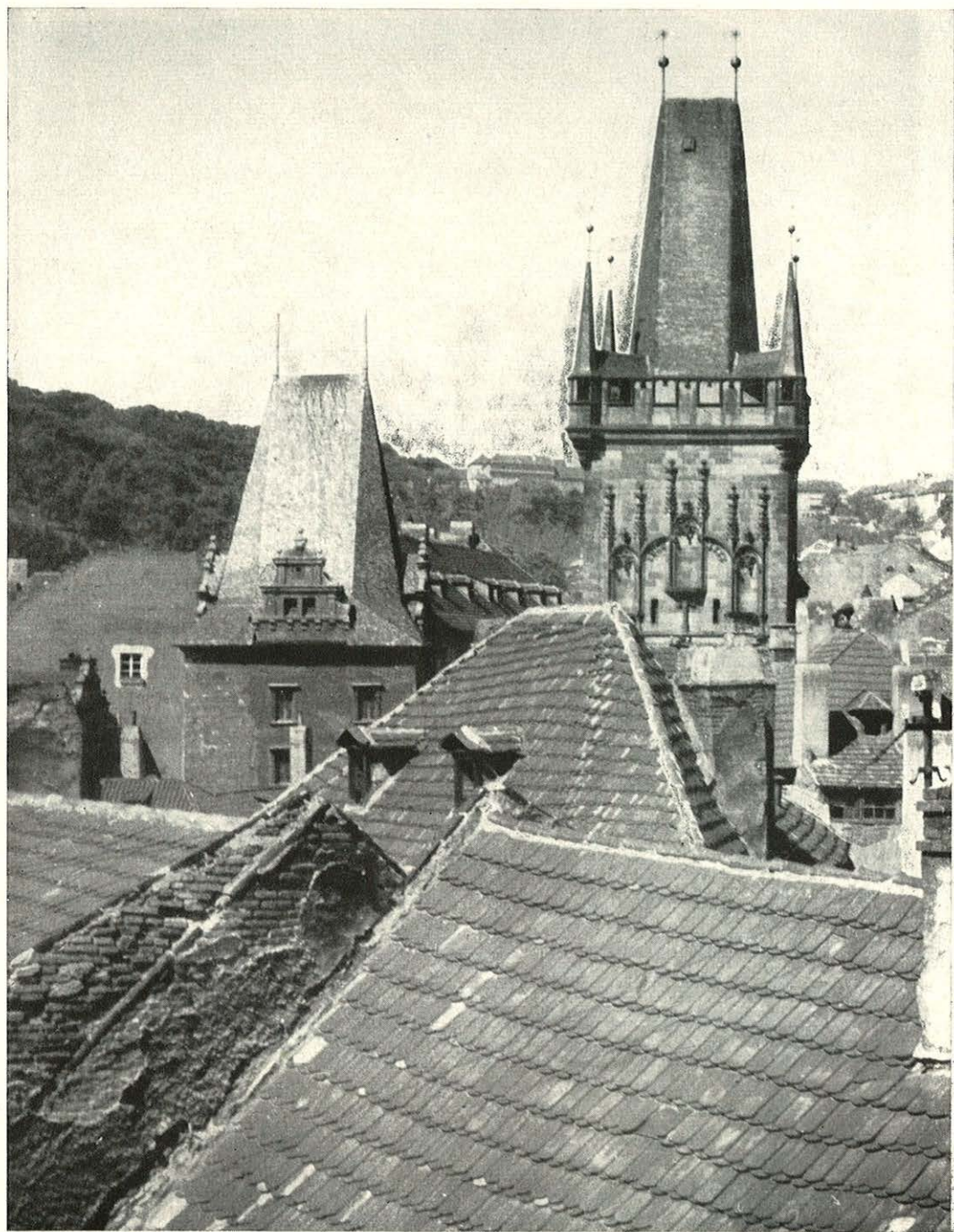
torickém vývoji (Fiala 1952, 5 n.), jež se již delší dobu připravovaly a musely se dříve nebo později uplatnit i ve vnějších formách politického a hospodářského života. Doba Přemysla II. byla vyvrcholením tohoto procesu a s určitou schematickou licencí lze rok 1278 pokládat za vrchol oněch historických změn.

Král Přemysl Otakar II. k celému dění přispěl svým systémem vlády, jen málo se lišícím od tradičních forem. Je to pojetí jediné a neomezeného pána země i lidu, pokládaných za majetek panovnického rodu. Podle těchto zásad si osoboval právo přidělovat nebo odnímat ze své vůle a podle své libosti jakékoliv výsluhy, úřady nebo „úřady“. Moc prosazoval pomocí družiny svých rytířů, jež odměňoval kořistí z válečných výprav.

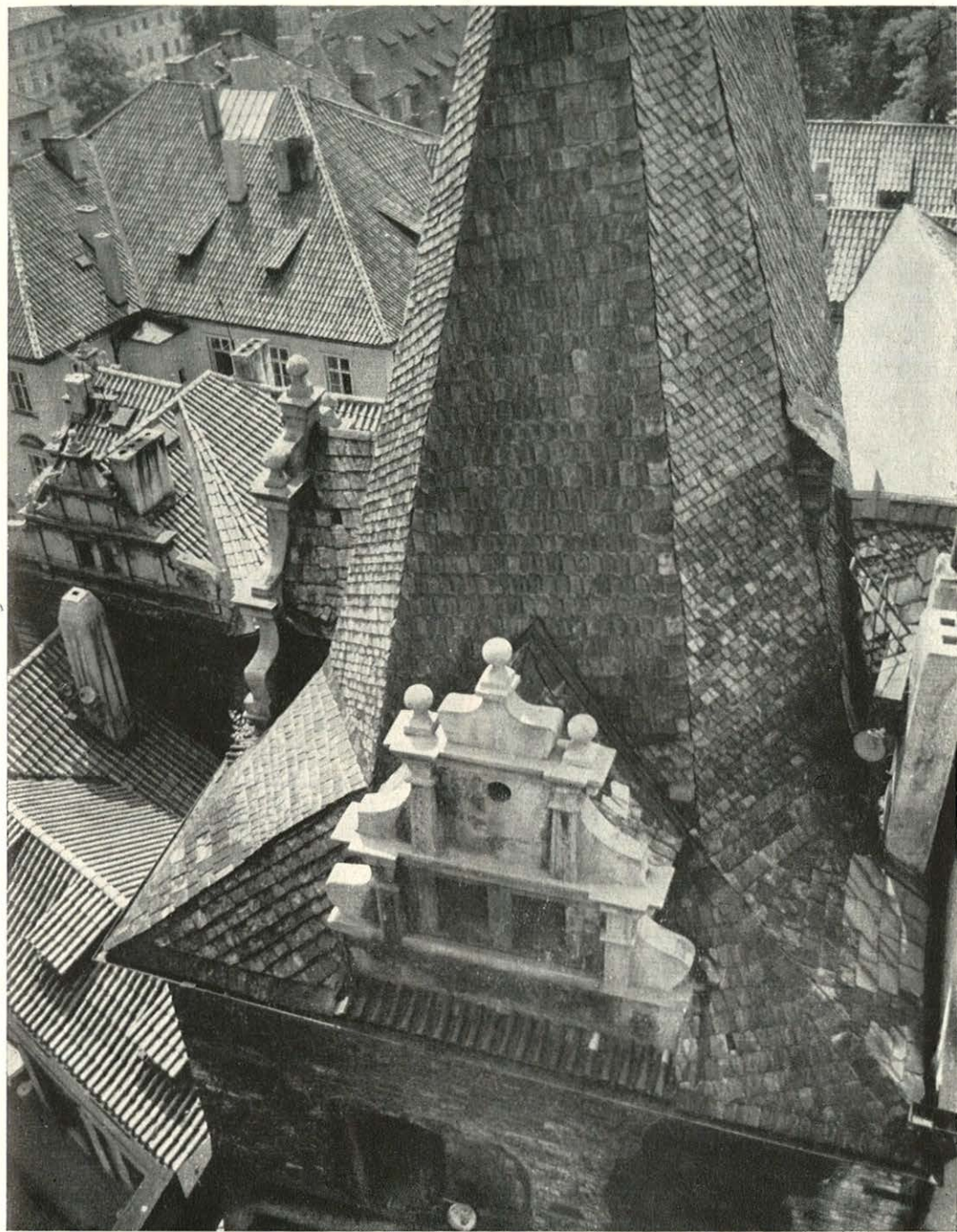
Vývoj společnosti se však měnil. Starý způsob vlády se ukázal zastaralý a neslučitelný se sociálním a hospodářským vývojem (Fiala, 1952, 6). Páni dosáhli dědičného držení statků a nechtěli snášet libovolné zasahování krále do své držby. Potřebovali naopak seelovat a kolonizovat svou půdu, jak to dovoľovaly nové ekonomické možnosti, otevřené všeobecným uplatněním systému peněžní renty. Potřebovali proto dosáhnout větší moci a vlivu při rozhodování nebo alespoň spolurozhodování. Přemysl II. se s těmito snahami nechtěl smířit, energicky proti nim zasahoval, a když pak potřeboval pomoc šlechty, zůstal na válečném poli osamocen. Dlouhé bezvládní po jeho

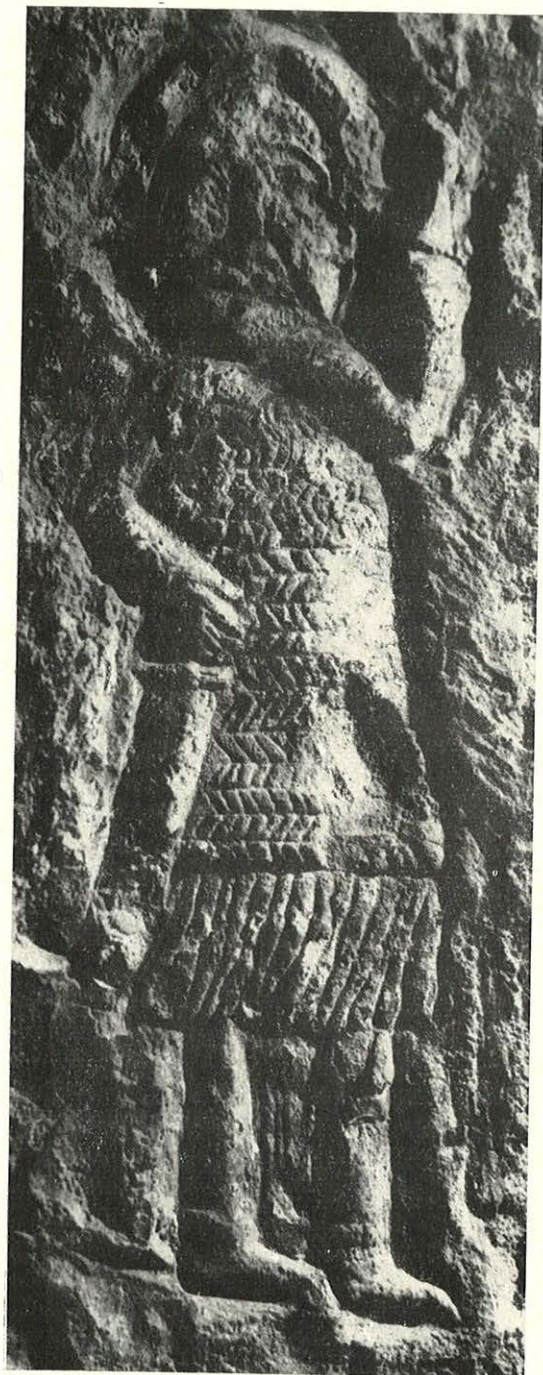
Reliéf z Juditiny věže, polovina 13. století (snímek J. Janatková)

Juditina věž u Karlova mostu, 1. polovina 12. století (snímek J. Janatková)

Střecha Juditiny věže (snímek J. Janatková)

smrti otevřelo pánům cestu k dosažení jejich cílů; tak se dovršil vývoj šlechty jakožto stavu.

Po boku světských pánů upevnili a posílili své postavení i církevní činitelé. Na konci 12. století se vymanili ze světské závislosti a za pomoci své poměrně pokročilé správní organizace rychle získali významné postavení. Souběžně docházelo ke změnám i v ostatních společenských vrstvách a v celém hospodářském životě. Dokončila se základní proměna v hospodářském systému, kdy raně středověké naturální hospodaření nahradila peněžní renta. Tím se otevřely nové možnosti výroby a obchodu. Proměny zasáhly i do právního a sociálního postavení poddaného obyvatelstva. Tyto okolnosti umožnily a současně činily nevyhnutelným konstituování a rychlý rozvoj měst. Třinácté století je v celé severní Evropě velkou dobou jejich zakládání. Přemysl II. jich sám založil asi dvacet pět. Městská výroba přinesla naprostý převrat oproti uzavřenému hospodářství autarkních dvorců. Působení měst na společenskou směnu definitivně vyřadilo naturální hospodářství ve prospěch peněžního systému. Mimo nová města založená již na dispozicích uzpůsobených pro jejich specifickou funkci, přerůstají do nových forem i stará řemeslná a tržní sídliště pod hrady, na brodech nebo dálkových cestách. Do společenského života vstoupil progresivní činitel, který se v době po smrti Přemysla II. začal pozvolna projevovat i v politice.

Velikost Přemysla II. spočívala v tom, že postřehl perspektivní síly doby a otevíral možnosti jejich širokého rozvoje. Napomá-

*Reliéf zbrojnoše z ĽJuditiňy věže, polovina 13. století
(snímek J. Janatková)*

hal všestrannému dosidlování země, písemné prameny dokumentují jeho osobní podíl na budování a rozvoji městských tržních a výrobních center, vybavených nejen dokonalým opevněním, ale i špitálními bratrstvy. Vystihl, že narůstající proměny vyžadují i úpravy ve správní organizaci. Právem se mu připisuje osobní vliv i na otevření kontaktů kulturních a jejich rozvoj. Vzkvétající země přitahovala příliv lidí ze zahraničí, jež přinášeli nejen svoje dovednosti, ale stali se příčinou i různých problémů. Zvládnout všechny úkoly bylo nesporně nad síly sebesilnější osobnosti, neboť každá doba velkých proměn je i dobou vyhraňujících se rozporů, kterým nelze uniknout. Přehlédneme-li sled tehdejších událostí, ukazuje se, že v postavě Přemysla II. měla naše země ve svém čele ve velké době velkou osobnost.

Lze očekávat, že události a proměny, které jsme v úvodu stručně zrekapitulovali, se uplatnily zejména v sídelním městě, v jehož zdech se odehrály mnohé závažné události a kde všechny proudy soudobého dění se nejintenzivněji střetávaly nebo integrovaly. Proto se na dalších stránkách, věnovaných výročí největšího z posledních Přemyslovců, soustředíme na Prahu doby Přemysla II.

Nejprve se pokusíme upřesnit, jaké dědictví mladý králevic převzal s žezlem a korunou a jak vypadala v těch časech pražská kotlina.

Území mezi oběma hrady bylo již v širokých plochách osídlené, slévalo se jak pod Pražským hradem, tak na pravobřežní straně v souvislý celek, jinde se podél cest kupily větší či drobnější osady. Nad úroveň průměrné zástavby se zdvihaly kostelní stavby, z nichž některé využívaly členitého terénu a vyhledávaly dominantní polohu, jiné naopak svým situováním naznačují, že se od nich neočekávala jiná funkce než po-

slání soukromé kaple. Počtem těchto kostelů Praha vysoce převyšovala mnohá velká evropská města, nad čímž se pozastavovalo již mnoho badatelů (Birnbäum 1923, Čarek 1947, aj.). Pražský hrad známe po padesáti letech jeho výzkumu nejlépe a můžeme si dovolit poměrně spolehlivou rekonstrukci jeho podoby v jednotlivých údobích (Borkovský 1969). O Vyšehradu máme zatím představy podstatně menší. Řeku přetínal kamenný Juditin most a její tok zadržovaly již některé mlýnské jezy. Na pravém břehu právě dobudovali za Václava I. mohutné městské opevnění s hradební zdí přerušovanou hranolovými věžemi, parkánem a obezděným příkopem, které širokým prstencem vydělilo z nesourodé zástavby zdejší kotliny Staré Město. Jeho jádrem bylo tržiště u Týnského dvora a krátce před stavbou opevnění nově založené havelské tržiště. Značné části pravobřežního opevnění zůstaly před hradbami. Půdorysnou dispozici celé zástavby charakterizovala nepravidelná, volným vývojem vytvořená síť cest, ze které lze postřehnout některé hlavní tahy dálkových tras, radiálně směřující k oběma hlavním vltavským brodům. Struktura komunikační sítě prozrazuje proměny, kterými v průběhu doby město procházelo. Zůstaly zde zdánlivě nelogické anomálie někdejšího větvení nebo objíždky a zbytky zrušených cest, jež pozbyly v dalším vývoji smysl a funkci. Ani nově založené havelské tržiště nezískalo zcela pravidelnou půdorysnou dispozici charakteristickou pro lokační města a zdá se, že i jeho vyměření ovlivnily některé předem dané okolnosti.

Výrazným prvkem raně středověké Prahy byly kamenné domy, často i několika-patrové, jež se nesporně uplatňovaly i ve vnějším vzhledu města.

Nebylo by účelné znovu se vracet a přepisovat poznatky dostatečně již zpracované:

v dosavadní literatuře. Pokusme se zastavit se u některých otevřených otázek, zejména v souvislosti s novým výzkumem, umožněným dnešní rozsáhlou výstavbou a přestavbou Prahy. Několik málo let, kdy se zajišťuje výzkum a dokumentace nálezů na staveništích, přinesl řadu pozoruhodných poznatků. Jejich interpretace si však vyžádá dlouhodobou práci širokého okruhu badatelů a zejména ještě další systematické výzkumy pražských terénů.

Jednou z nejméně ujasněných otázek je struktura tehdejšího sídliště. Soudobé prameny k tomu neposkytují podrobnější popis. Výkopy zachytávají někdejší zástavbu jen ve fragmentech, které dosud nezajišťují vlastnosti reprezentativního výběru, postihujícího kvalitativně i prostorově celou problematiku.

Závažné příspěvky k tomu přinesl výzkum staveniště obchodního domu na náměstí Republiky, který odkryl původní tribunový kostel ze sklonku 12. století. Zbytky kamenného objektu v jeho sousedství lze odůvodněně pokládat za součást panského domu vlastníka emporového kostela; v okolí se nacházely zapuštěné objekty interpretované jako obydlí poddaných služebníků a řemeslníků.

Celé tamní osídlení zaniklo zhruba kolem poloviny 13. století za výstavby komendy německých rytířů, kteří veškerou původní zástavbu mimo kostel zlikvidovali. Třebaže z nejstaršího sídliště se nám dochovaly v důsledku několikerých přestaveb celého areálu jen fragmenty, zdá se, že zde nacházíme určitou sídlištní slupinu, jakou v různých obdobách zaznamenal i zahraniční výzkum (Hensel, 1967, 85, 109). Předpokládá se, že šlo o panský dvorec s vlastnickým kostelem, jež spolu s okolními chatami služebného lidu tvořily uzavřenou osadu, sídelní útvar pokládaný za typický pro raně středověké „předměstské“ dispozice. Ně-

kteří máme doložené v písemných záznamech.

Obdobnou dispozici osady nepřímo znamenávají i některé mladší písemné prameny. Ve vizitačních protokolech pražského arcijáhna z druhé poloviny 14. století (Hlaváček, Hledíková 1973) je záznam šetření, prováděného v osadě sv. Jana Odraného za Újezdskou branou, při kterém jednal s osadníky poddanými proboštu, pánu zdejšího dvorce a kostela. Jinou zprávu cituje Mencl (1969, 29) ze Znojma.

Osady tohoto typu – v některých případech patrně i bez vlastnického kostela, se staly základním článkem podhradního osídlení, jak se na tom shoduje většina badatelů. Šlo o přechodná sídla světských i církevních feudálů v době, kdy měli co činit na panovnickém nebo biskupském dvoře, případně na nich plnili své úřady. Svoje osady služebného a řemeslného lidu měly i pražské kláštery.

Významnou složkou osídlení – nesporně také nejstarší – byli lidé sloužící bezprostředně potřebám hradu a panovnického dvora, tedy vlastní podhradní osada řemeslníků a služebníků přímo poddaná hradnímu pánu. K nim se připojovaly skupiny kupeců, nejprve dálkového obchodu; jak se rozvíjela výroba a směna, zasahovali i do vnitřního hospodářství.

Existovala různá práva pro různé poddané. Jednotná správa města tehdy neexistovala a ani později, když město bylo již řízeno samosprávou, nedošlo k plné unifikaci. Právní roztržitost byla pro středověk zcela typická a pokud práva byla vůbec nějak formulována, platila jen pro určitý, v podstatě zcela malý okruh lidí. Tato právní situace dokresluje velmi názorně strukturu raně středověké Prahy a naznačuje vzájemné vztahy různých sídlištních skupin, ze kterých se skládala.

Středověké město se tedy ukazuje jako

značně diferencovaný útvar, který byl výsledkem a produktem historického vývoje a logickým výtvozem soudobých společenských vztahů (Planitz 1954, 4; Junghanns 1959, 116). Společenská a právní roztržitost, hospodářská uzavřenost drobných útvarů a omezená směna spoluvytvářely formy raně středověkého osídlení a determinovaly jeho vnitřní systém.

Pokračující výzkum přináší další doklady, že raně středověké město nebylo rovněž útvarem statickým, jak se dříve zdálo v důsledku nedostatečných a kusých zpráv. Ukazuje se, že to byl naopak organismus velmi proměnný, žijící jiným rytmem než venkov. Než si našlo a vyzkoušelo formy svého vnitřního uspořádání a vyhledalo si optimální řešení své půdorysné dispozice, byla pro jeho rané útvary typická volná, neorganizovaná a neplánovitá difuzní zástavba, jež nezachovávala ani ohraničení ulic. Fronty podél cest uzavíraly jen pletené ploty (Junghanns 1959, 119–120).

Výzkum na staveništi stanice metra v Kaprové ulici, vedený M. Šírovou, potvrdil i v Praze pletené ploty podél úzké štetované cesty. Za ploty se volně rozkládaly zahluobené objekty.

Jednotlivé „osady“, ze kterých se město skládalo, tvořily patrně autarkní celky, jež si zajišťovaly vlastními silami převážnou část řemeslných výrobků a potravin, jak to jen dovolovaly místní podmínky v zahuštěné zástavbě. Nepochybně se vydržovala alespoň užitková domácí zvířata. Zajímavé doklady k tomu přinesly výzkumy L. Hrdličky (1975), jež doložily na zlomu 12. a 13. století vysoký nárůst terénů, v němž se výrazně uplatnily sídlištní odpady a hnoje, jak na městských domů, tak na veřejných prostranstvích. Potvrzuje to dlouhodobé přežívání živočišné produkce i ve změněných sociálně ekonomických podmínkách a v prostorovém omezení města.

Ve vnitřní struktuře městského osídlení se pochopitelně projevovaly i hluboké sociální rozdíly středověké společnosti. Vedle náročných kamenných staveb, vedle výstavných budov církevních institucí, rozkládaly se srubové a hrázděné objekty, stejně jako zemnice a chatrče. Zahluobené objekty zachytily záchranné výzkumy již po celém území historického jádra po obou stranách pražské kotliny. Před několika lety jsme ještě neměli o jejich existenci v raně středověké Praze tušení.

V literatuře nacházíme někdy konstatování, že oproti ostatním městům chyběla románské Praze jednotící vůle, že to nebylo jednotné město graduující ke středověké dominantě; přirovnává se ke slovanským hradištím nebo velkomoravským centrům a její struktura je označována za „typicky slovanskou“. Tito autoři porovnávají dvě těžko souměřitelné etapy vývoje měst a mylně je srovnávají. Město je produktem daných historických společensko-ekonomických vztahů a na jeho vývoji není nic slovanského nebo germánského. Struktura raných měst má všude difuzní dispozici, složenou ze samostatných sídlištních jader. (Planitz 1954 a obsáhlá další literatura).

Pro naši studii je nyní závažné postihnout, kdy a za jakých okolností se tato raně středověká struktura proměňuje v město vrcholně středověké – nebo, použijeme-li jiného názvosloví, kdy a jak se románská Praha změnila v Prahu gotickou.

Zdá se, že počátek celého hnutí je v pozoruhodné revoluční společenské proměně, jež v druhé části 11. století a ve 12. století zachvacuje Evropu. Podstata tehdejších proměn je stále předmětem studia a diskuse. Názory se soustřeďují zhruba do dvou teorií. Jedna předpokládá náhlé zvýšení populace a nezbytnost uživit více lidí, jež vedly ke zlepšení a zvýšení výroby na větších plochách. Druhá teorie předpokládá zdokona-

lení výrobních nástrojů, jež umožnilo zvýšení zemědělské produkce, a tím možnost uživení více obyvatel. Zemědělskou revoluci souběžně doprovázela revoluce městská. Zvýšené požadavky na výrobu vyžadovaly specializaci řemesel, která již mohla či musela pracovat pro široké zázemí; to vedlo k dalšímu oživení trhů a peníze se stávaly skutečným prostředkem směny. Venkov se přizpůsoboval a dodával městu potraviny. Také feudálové docházeli k poznání, že je pro ně výhodnější peněžní renta než naturálie nebo služby, a urychlovali celý proces.

Toto široké hnutí populační, zemědělské i městské expanze nutně zasáhlo i do českých zemí. Nepřišlo jako importovaný, jednorázově uplatněný vynález, ale pronikalo a uplatňovalo se ponenáhlou, a jeho zevním projevem byly změny známé jako domácí a cizí kolonizace.

Specifikovat, jak se toto hnutí projevilo ve vývoji Prahy, naráží na dosud neujasněné a nedořešené problémy.

Podle dosavadních kusých znalostí se skládalo pražské osídlení ještě na počátku 13. století převážně z různorodé směsi lokálně omezených a společensky víceméně uzavřených skupin. Předpokládáme, že mezi nimi byly i osady řemeslníků a kupců, ale mimo vicus německých kupců se o nich nezachovaly podrobnější zprávy. Podle tohoto charakteru osídlení lze usuzovat, že odpovídá spíše raně středověkým sociálně ekonomickým vztahům, a že tedy je nutné hledat jeho původ v době podstatně starší.

Prvé pronikavé znaky dokumentující změnu románské Prahy na gotickou se ohlášily ještě před nástupem Přemysla II. na trůn.

Nejzávažnějším dílem bylo založení havelského tržiště, jehož lokátorem se stal mincmistr Václava I. Eberhard. Je to prvý velký urbanistický útvar záměrně a pláno-

vitě založený se snahou o vymezení pravidelného prostoru, se stejnoměrně rozměřenými parcelami po obvodu a s kostelem situovaným uvnitř tržiště. Zdá se, že první stavby vybudované na vyměřených staveništích se staly vzorem pro převážnou část zástavby; zjištěné pozůstatky naznačují pozoruhodnou jednotnost architektonického pojetí (Muk 1964). Při bližším šetření zjistíme v celém založení závažné deformace nasvědčující, že havelské tržiště nezakládali na „novině“, ale do území již patrně dříve osídleného, kde starší situace záměry lokátora ovlivnila. Vlastní tvar tržiště nemá jasné geometrické vymezení, netvoří ani pravoúhlý ani čochovitý útvar. Bylo vloženo mezi starší svatomartinskou osadu a osadu svatobenediktskou, prokázanou nedávným výzkumem při Rybné ulici. Zdá se proto neudržitelná úvaha o založení havelského tržiště na „zelené louce“. V každém případě znamená jeho vysazení prvý výrazný projev jiných společensko-ekonomických poměrů.

Dalším dílem, následujícím v krátkém čase po vysazení havelské čtvrtě, byla stavba městského opevnění. Systém pražské fortifikace a její výměry byly na svou dobu značně velkorysé, předstihly mnohá zahraniční města. Ve výstavbě jsou patrné opět nepravidelnosti, vysvětlitelné snad jen tím, že opevnění budovali již uprostřed stávající zástavby a zčásti snad využívali i starší vodoteče. Stavba hradebního prstence byla již po technické stránce dílem nových proudů. Daleko větší význam a dalekosáhlejší důsledky mělo však vybudování fortifikace na vnitřní vývoj hradbami vymezeného města, jak se také záhy v plné intenzitě projevilo.

Změny probíhající uvnitř společnosti pochopitelně nepůsobily jen v polohách hospodářských vztahů, ale provázely pohyb i ve sférách ideových a kulturních. Proto

i na pražské půdě nemohl chybět nástup gotiky, doložené při výstavbě Anežského kláštera. Její vlastní invaze však sečkala až do času Přemysla II.

Proud proměn v duchovních sférách byl patrný také v příchodu nové církevní složky, mendikantských řádů. Jejich poslání se zaměřovalo záměrně k nejnižším společenským vrstvám, hlásalo evangelium lásky a zavazovalo se k chudobě. Jejich afinita k obyvatelům měst, osvobozujících se z poddanství, byla příznačná a nemohla chybět ani u nás. Do Prahy řády pronikaly asi od dvacátých let, ale pevně pak zakotvily až uvnitř hrazeného města. Současně přicházely i křižácké řády, přinášející velmi akutní myšlenku špitálů jako nezbytného zařízení pro vysokou koncentraci obyvatel.

Historický vývoj však zpravidla není jen plynulým sledem směřujícím k progresivním formám. Hraniční údobí společensko-ekonomických změn bývá vždy provázeno prudkými srážkami a výkyvy. Václav I. se v druhé části svého panování vzdal snahy nějakým způsobem řídit vývoj událostí a zavíral se na své lovecké hrádky. Rezidenční město čekalo na jeho nástupce. Přemysl II. již v mladých letech projevoval dosti energie a měl dar výřečnosti. Po polovině století se ujal vlády. Jeho poslání nebylo lehké, mnoho času musel pobývat mimo své sídlo.

Pokusme se dále sledovat pražské události za jeho éry. Prameny dokládají, že znal dobře význam a cenu měst a za svého života jich mnoho založil. Věděl, že města mají hotové peníze a pomohou, když je potřebuje. Zůstala mu věrná i tam, kde zrazovala šlechta. Současně to byly vojenské pevnosti.

Nová města, jež zakládal, stavěla se již podle principů, které se vytvořily v průběhu posledních asi sta let ve Francii a v západním Německu. Byl to tektonicky

organizovaný útvar, pravidelně vyměřený, s centrálním pravoúhlým náměstím a prstencem hradeb. Suburbium Přemyslova hradu tvořil shluk různorodých objektů, jehož podstatnou součástí, jak se aspoň domníváme, byla stará podhradní řemeslnická osada. Výzkum doložil jeho existenci nejméně již v 10. století (Borkovský 1964, Hrdlička 1975). A tak souběžně se stavebními úpravami prováděnými na Hradě rozhodl se Přemysl k přestavbě suburbia. Kronikář ho obviňuje, že vyhnal domácí obyvatele a dosadil cizozemce. Lze předpokládat, že to neprovedl nijak šetrně a kronikářova stížnost je asi oprávněná, ale v podstatě realizoval jen to, co by se dříve nebo později muselo stejně uskutečnit. Raně středověké osídlení vycházelo z jiných podmínek a potřeb, jež nemohly v dalším procesu vyhovovat. Přemysl potřeboval podhradí opevnit a doplnit tak nový fortifikační systém Hradu. Potřeboval, aby město i svým vzhledem odpovídalo soudobé úrovni a reprezentovalo rezidenci krále. Staré sídliště nemělo ani dostatečně vybavení pro jednu ze základních funkcí města – tržiště. Velké výroční trhy se v raně středověkých městech zpravidla odbyvaly mimo sídliště, na volném prostranství při okraji osídlení.

Nejde v podstatě o nic mimořádného, obdobné události jsou zaznamenány i v historii zahraničních měst, jejichž stará struktura v určitém stadiu dožila a stala se neudržitelnou. Proto všeobecně dochází k plánovité přestavbě a vyměření pravidelného čtyřúhelného nebo trojúhelníkového tržiště. Některá města svá centra představují, např. Kolín nad Rýnem, Špýr, Soest, Erfurt, jiná připojují nová tržiště k okraji starého osídlení (Arras, Namur, Utrecht, Hildesheim aj.). Ve druhé polovině 12. století a ve 13. století převažují již tržiště čtyřúhelná. Ze stejných potřeb vzniklo v Praze havelské tržiště a Přemysl II. schválil v těchto

intencích i přestavbu levobřežního podhradí.

Neméně podstatná změna se udála na území Starého Města. Výzkum M. Šírové v Kaprové ulici doložil, že původní cesta k brodu, lemovaná pletenými ploty, byla ještě ve 13. století rozšířena, její úroveň se zvedla násypy a po obou stranách uliční fronty vyrůstala nová zástavba. Tento proces probíhal zhruba stejně ve všech historických městech ze stejných důvodů a podmínek. Život v městech se již neřídil tradicemi, ale tím, co je rozumné a užitečné. Rytmus života ovládal trh, a získával ten, kdo měl schopnosti jej využít a kdo mu byl nejbližší. Kupecké osady se všemi svými výsadami ztratily smysl. V pražské historické literatuře se věnovalo dosti místa otázce, kam se přestěhoval *vicus teutonicorum*, a zdá se, že i při tom došlo k určitému přecenění jeho významu, když se němečtí kupci spojovali s celým procesem proměn románské Prahy na gotickou. Kupci byli lidé znalí světa a umějící jednat, projevovali proto všude větší aktivitu a získávali z těchto důvodů zpravidla ve městech i vedoucí postavení. To zavedlo řadu badatelů k názoru, že obchod byl hlavním motivem vytvoření a existence středověkých měst (F. Rörig 1959, aj.). Tyto omyly jsou však již dostatečně vysvětleny. Domestikování cizí kupci skutečně pak hráli i v Praze jako pozdější městský patriciát závažnou úlohu. Ale jejich vztahy k původnímu *vicus teutonicorum* jsou nepodložené.

Život v hradbách dostával jiný rytmus. Brzy došlo k nouzi o místo, rozptýlená zástavba se stala přepychem, zmizely areály osad služebných lidí, tržiště s konečnou platností ukončilo autarkní uzavřenost těchto sídelních jednotek. S nimi vymizely i původní formy feudálních dvorců, nepochybně ze stejných důvodů bylo pro ně účelnější nepotřebné části pozemku zvý-

hodnotit emfyteutickým pronájmem. Prostorová tíseň vedla k aditivnímu řazení domů podél uličních čar a k vytváření hlubokých dvorních parcel. Ulice a náměstí tím poprvé vytvořily uzavřené prostory, jež se pak staly pro středověké město charakteristické.

V Praze probíhal současně ještě jeden zcela specifický proces, zvyšování úrovně vltavské nivy. Město se tak bránilo proti záplavám, jež v důsledku jezů a zvyšování hladiny řeky začaly stále nepříjemněji ohrožovat město. V mnohém přispěly ke zvýšení terénu i sídlištní odpady a demolice likvidované staré zástavby. (Hrdlička 1975). Tyto úpravy nejsou v pramenech nikde podchyceny, neznáme ani jejich počátek ani průběh, ale končí nepochybně současně s dokončením přestavby románského města na město gotické. Úpravy terénu a přeparcelace vyvolaly korekce v půdorysu města. Zachovaly se hlavní uliční tahy, ale jinak přitom došlo ke značným dispozičním úpravám.

Při tomto procesu docházelo i na území Starého Města k sehnání a vystěhování původních obyvatel, o kterých se kronikáři již nezmínili. Jako příklad můžeme dnes doložit svatobenediktskou osadu, kde na místě panského dvorce a chat vznikla novostavba komendy řádu německých rytířů.

Jedním z průvodních jevů strukturálních změn byla naprostá převaha obchodníků a řemeslníků. Za rané středověkého systému hráli v sídelním městě závažnou roli světští a církevní feudálové, jejichž dvorce a vlastnické kostely tvořily dominující složku zástavby. V gotickém městě zůstávaly šlechtické domy i nadále, vynikaly někdy i svým rozsahem a výstavností, ale staly se jen jedním z řady měšťanských domů, které počtem převažovaly a jejichž obyvatelé byli na šlechtickém sousedu zcela nezávislí.

Pro úplnost nutno připomenout, že souběžně se přechod od raného do vrcholného středověku naplňuje i v celém kulturním a duchovním životě. Vnější projevem je uplatnění gotiky ve výstavbě města. Kolem poloviny 13. století vrcholí éra cisterckoburgundského slohu a gotické cítění stále sílí. V oknech se objevují kružby, klenební žebra zeštíhlují, objevují se svazkové přípory, uplatňuje se naturalistický rostlinný ornament. Vedle monumentální architektury začínají město zaplňovat kamenné měšťanské domy s podloubím.

Pokusíme-li se upřesnit dataci tohoto velkého procesu proměny Prahy na gotické město, zjistíme, že základní podíl na celém přelomu spadá do doby panování Přemysla II. Tento vývoj se nepochybně při-

pravoval dlouhou dobu a začal upřesňovat a konkretizovat svoje cíle za Václava I.; připomeňme si staroměstské opevnění a havelské tržiště. Vyvrcholení této proměny, které se uskutečnilo za Přemysla II., doznívalo pak ještě řadu desetiletí za posledních Přemyslovců. Proměna Starého Města v celé šíři se nemohla dobře uskutečnit před dobudováním městských hradeb; představu Menšího Města za jeho éry potvrzují prameny. Jednoznačné uplatnění gotické architektury po polovině století je s tím v časovém souladu.

Můžeme proto rok 1278 pokládat za mezník, kdy jedna z historických proměn Prahy uzavřela svou kulminaci a město s novou strukturou a pozměněnou vnější tváří špelo vstříc svým dalším osudům.

Literatura

- Birnbaum, V., Románská Praha. Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění. Praha 1923, s. 1 n.
 Borkovský, I., Od počátku pravěkého osídlení k Praze slovanské. Dějiny Prahy. Praha 1964, s. 13–50.
 Borkovský, I., Pražský hrad v době přemyslovských knížat. Praha 1969.
 Čarek, J., Románská Praha. Praha 1947.
 Čarek, J., Praha v období raného a vrcholného feudalismu do roku 1341. Dějiny Prahy. Praha 1964, strana 53–100.
 Fiala, Z., O pražském názvosloví a jeho významu ve vyprávěcích a diplomatických pramenech 12. a 13. století až do založení Starého Města pražského. Z českých dějin. Sborník in memoriam V. Husy. Praha 1966, s. 35–62.
 Fiala, Z., Přemyslovské Čechy. Český stát a společnost v letech 995–1310. Praha 1975.
 Hensel, W., Anfänge der Städte bei den Ost- und Westslawen. Bautzen 1967.
 Hlaváček, I., Hledíková, Z., Vizitační protokol pražského arcibiskupství pražského arcibiskupa Pavla z Janovic z let 1379–1382. Praha 1973.
 Hrdlička, L., Příspěvky k vývoji raně středověkého reliéfu historického jádra Prahy. Nepublikovaná disertační práce. Univerzita Karlova. Praha 1975.
 Junghanns, K., Die Deutsche Stadt in Frühfeudalismus, Berlin 1959.

- Líbal, D., Píša, V., Příspěvek k poznání půdorysného vývoje historického jádra Prahy v období raného feudalismu. Ochrana památek. Praha 1958, s. 19 n.
- Mencl, V., Praha. Praha 1969.
- Mendl, B., „Vici Theutonicorum“ a „civitas circa s. Gallum“. Dva problémy z počátků města Prahy. ČČH, XXXVIII. 1932, s. 237–259.
- Muk, J., Příspěvek k poznání památkové hodnoty Havelského města v Praze. Památková péče, 1964, s. 65 n.
- Píša, V., Románské domy v Praze. Monumentorum tutela 1971, s. 85 n.
- Planitz, H., Die deutsche Stadt in Mitteralter. Graz-Köln. 1954.
- Rörig, F., Wirtschaftskräfte im Mittelalter. Weimar 1959.
- Tomek, V. V., Dějepis Prahy. Praha 1855.